

การบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก และร่างทรงกะเทยในสังคมเวียดนาม¹

The Worship of the Mother Goddess and Queer Mediums in Vietnamese Society

พัชรินทร์ สิริสุนทร² และ วัชรวุฒิ ชื่อสัตย์³

Patcharin Sirasoonthorn² and Wacharawuth Suesat³

Received: February 12, 2023/ Revised: June 7, 2023/ Accepted: June 21, 2023

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกและร่างทรงกะเทยในเวียดนาม และ 2) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายใต้มนต์ศักราชอย่างอิงคน-ผี-เจ้าแม่เทพี ที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ผ่านวิธีการทบทวนเอกสารทั้งเป็นลายลักษณ์อักษร และสื่อภาพเคลื่อนไหวประเภทวีดิทัศน์ออนไลน์จาก AnthroSource, ASSIA, Wilson Web, CSA, และ Sociological Abstracts

ผลการศึกษาพบว่า 1) สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวเวียดนามมายาวนาน แม้ในช่วงที่ต้องเผชิญกับภัยสงครามและก่อนยุคฟื้นฟูวัฒนธรรม ซึ่งรัฐใช้กลไกทางกฎหมายที่เข้มงวดเพื่อควบคุมความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมนี้ ในปัจจุบันกระแสการเคลื่อนไหวเรื่องความเท่าเทียมด้านเพศสภาพและปัญหาด้านความเหลื่อมล้ำ เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับการเพิ่มขึ้นของความ

¹ บทความนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง สถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับผู้ประกอบพิธีกรรมร่างทรงกะเทย ในดินแดนอุษาคเนย์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากมหาวิทยาลัยนเรศวร ปีงบประมาณ 2565

² รองศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Associate Professor, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Naresuan University), Email: patcharins76@gmail.com

³ Corresponding author, อาจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University), Email: oa.apsa@gmail.com

เชื่อเกี่ยวกับการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก จนรัฐบาลเสนอให้ขึ้นบัญชีเป็นมรดกทางความทรงจำแห่งโลก และ 2) การปรากฏกายของร่างทรงกะเทยในพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก กระทำผ่านการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างกรอบอ้างอิงคน-ผี กรอบอ้างอิงเพศสภาพและกรอบอ้างอิงความเหลื่อมล้ำ นำมาซึ่งปฏิบัติการทางสังคมบนพื้นที่พิธีกรรม ซึ่งเปิดพื้นที่ให้สังคมรับรู้ช่องว่างของนโยบายผ่านคำอธิษฐานและเสียงร้องขอให้อำนาจลี้ลับของเจ้าแม่เทพีช่วยดลบันดาลให้ในสิ่งที่รัฐและผู้ปกครองไม่สามารถตอบสนองได้ และการช่วงชิงอำนาจทางเพศสภาพของร่างทรงกะเทย

คำสำคัญ: ร่างทรงกะเทย, เจ้าแม่เทพีแห่งโลก, กรอบอ้างอิง

Abstract

The purposes of this study were: 1) to explore the status of knowledge about the worship of the mother goddess and queer mediums in Vietnamese society, 2) to analyze the relationship of the human-ghost-mother goddess in Vietnam by using Schema Theory. Data were collected and analyzed using documentary research, reviewing both written documents and online video media from AnthroSource, ASSIA, Wilson Web, CSA, and Sociological Abstracts.

The results of the study were as follows: 1) the status of knowledge about worshipping the mother goddess has been hidden in the oral literature of the daily lives of people in Vietnamese society a long time ago. Although faced with war and laws prohibiting beliefs and rituals, the worship of the mother goddess has continued and is present in the current cultural revival of beliefs. The emergence of a cultural renaissance along with the international movement of gender equity has encouraged government policy to propose the worship of the mother goddess and queer mediums. 2) The presence of queer mediums in the ceremony of the mother goddess is related to a human-mother goddess-ghost, gender bias, and social inequality *Schemas* or frame of references. This will lead to the establishment of a new social space of hope in terms of *Séance Ceremony* and the maintenance of the

rituals of worshipping the mother goddess to continue. This pathway provides a way for demanding LGBTQs rights and sexual freedom and allowing voices of vulnerable Vietnamese to be heard as well as providing a ceremony helping to address a policy gap.

Keywords: Queer Mediums, Mother Goddess, Schemas

บทนำ

“ความมงมกาย” และ “ความโง่เขลา” เป็นคำที่ถูกใช้เพื่อลดคุณค่าของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกรอบคิดแบบวิทยาศาสตร์ ทำให้ชุดความเชื่อและความจริงทางสังคมบางประการที่มีความหลากหลายและมีสภาพเลื่อนไหลตามบริบทของสังคมถูกมองว่าเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา การดำรงอยู่ของศาสนาผี (Animism) และปฏิบัติการทางสังคมในรูปของพิธีกรรมเข้าทรง สะท้อนข้อโต้แย้งถึงการดำรงอยู่และอำนาจในความเชื่อซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เหนือกว่าคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์ รูปแบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและระบบความเชื่อเรื่องผีของชาวเวียดนาม นอกจากจะสะท้อนความพยายามค้นหาที่พึ่งพิงทางใจ ในช่วงเวลาที่บุคคลอยู่ในสภาพอ่อนไหวแล้ว ปฏิบัติการทางสังคมที่อยู่ในรูปของพิธีกรรมเข้าทรง ยังเปิดเผยสภาวะความเลื่อนไหลของสถานภาพทางสังคมของร่างทรงเทพเจ้าสตรีองค์สำคัญ ซึ่งมีคุณลักษณะที่สลายพรมแดนระหว่างผีท้องถิ่นและความเชื่อในศาสนาอื่น (Uitekeng, 2017)

ศาสนาผีถือกำเนิดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือดินแดนอุษาคเนย์ มาช้านาน และมีภาคปฏิบัติการทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ในอดีต ผู้คนที่ทำหน้าที่สื่อสารกับผีและสิ่งเหนือธรรมชาติล้วนเป็นเพศหญิง เนื่องจากเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิง และให้คุณค่าการสืบทอดสายผีจากผู้หญิง การนับถือผี จึงเป็นความเชื่อที่เปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่ผู้หญิง (Wongthes, 2006) การนิยามหรือการกำหนดชื่อของภูมิกายต่าง ๆ จึงมีคำเรียกสะท้อนความเพศหญิงจำนวนมาก เช่น แม่น้ำ (Wongthes, 2019) หรือแม้กระทั่งสัญลักษณ์ที่แสดงความอุดมสมบูรณ์ หรือการเกิดใหม่ที่ถูกร่างผ่านสัจฐานของครรภ์มารดา และโยนีของเพศหญิง (Laomanacharoen, 2022) การบูชาผีผู้หญิง หรือเจ้าแม่หรือเทพเจ้าสตรีจึงมีอยู่ก่อนการเข้ามาของศาสนาพราหมณ์-พุทธจากดินแดนชมพูทวีป

ก่อนมีการผสมระหว่างเจ้าแม่ที่เป็นผีผู้หญิงท้องถิ่นเข้ากับเทวสตรีในศาสนาอื่น จนเกิดเป็นศาสนาใหม่ในลักษณะของการเข้ามารวมกัน ทั้งด้านความเชื่อและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แอบซ่อนอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Uitekeng, Panich & Laomanacharoen, 2021)

อย่างไรก็ตาม การผสมปนเปของความเชื่อในดินแดนอุษาคเนย์ มีลักษณะแบบ “ประนีประนอม” ไม่มีศาสนาใดช่วงชิงพื้นที่ในดินแดนแห่งนี้ได้แบบสำเร็จเด็ดขาด แม้ว่า จะพบร่องรอยของการทำให้ “ศาสนาผี” กลายเป็นอื่นในต่างกรรมต่างวาระ (Wongthes, 2021) เสนอว่า “ศาสนาผีรักษาภูเขมรท์ทางสังคม ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับศาสนาพุทธรักษาภูเขมรท์ทางจิตวิญญาณของบุคคล” คำอธิบายดังกล่าว สอดคล้องกับการดำรงอยู่ของหลากหลายความเชื่อและศาสนาในดินแดนแถบนี้ตราบถึงปัจจุบัน ในงานเขียนเรื่อง *เปิดระบบผีของคนไทยในทะเลอันที่เวียดนาม มีมีกี่แบบ ผีบ้าน-ผีเมือง ถึง “ผีมืด”* ซึ่งเผยแพร่ในศิลปวัฒนธรรมออนไลน์ มีข้อเสนอเกี่ยวกับกลไกของศาสนาผีในเวียดนามหลายประการ ประการแรก ระบบผีเป็นชุดความสัมพันธ์ที่ช่วยให้ผู้คนรับรู้ถึงความเป็นกลุ่มก้อนหรือความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันโดยเฉพาะการนับถือผีบรรพบุรุษ ประการที่สอง ระบบผีมีรูปแบบของการจัดลำดับชั้นที่เลียนแบบสถานภาพของผู้คนบนโลกมนุษย์ และประการที่สาม ระบบผีมีความซับซ้อนและถูกสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน แม้จะไม่ถูกยกให้เป็น “ศาสนา”

บทความนี้ วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของศาสนาผีท้องถิ่นในเวียดนาม ในประเด็นเกี่ยวกับการบูชา “เจ้าแม่เทพีแห่งโลก (the Mother Goddess)” และร่างทรงกะเทย (Queer) ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เนื่องจากความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก สะท้อนคุณค่าทางวัฒนธรรมตามมโนทัศน์ของชาวเวียดนาม จนนำมาสู่การฟื้นฟูพิธีกรรมดังกล่าวและการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายขนาดใหญ่ในรอบห้าทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าประเทศเวียดนามต้องเผชิญหน้ากับภัยสงคราม การล่าอาณานิคม และรูปแบบการปกครองที่ทำลายระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาผี จากผู้ปกครองบางยุคสมัยที่มองว่าพิธีกรรมเข้าทรงเป็นเพียงเรื่องไร้เหตุผล โง่เขลา งามาย และไม่เป็นวิถีแบบวิทยาศาสตร์ แต่เป็นที่น่าสนใจว่า เวียดนามในยุคที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีขนาดใหญ่ กลับให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายฟื้นฟูความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ดังปรากฏในกลยุทธ์การพัฒนาประเทศของรัฐบาลเวียดนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคณะรัฐบาลมีมติเห็นชอบเสนอเสนอให้ “การบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกของเวียดนาม” เป็นมรดกทางความทรงจำแห่งโลก ในปี ค.ศ. 2016 (VN Express, 2016)

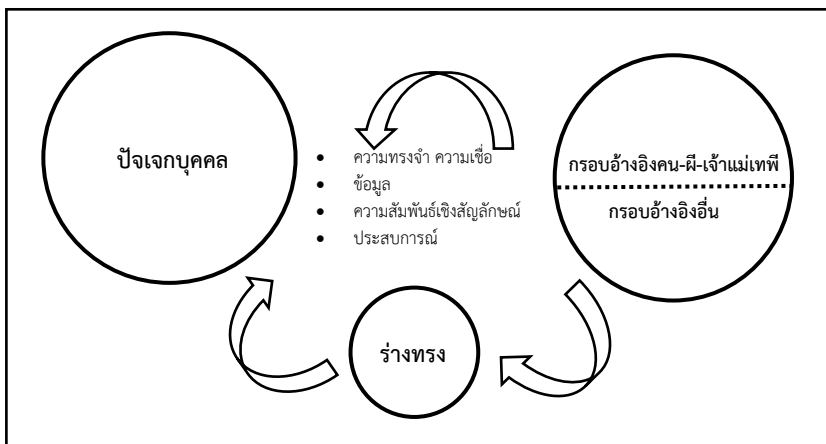
ระเบียบวิธีวิจัย

บทความฉบับนี้ใช้กรณีศึกษาผู้ประกอบพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพี่แห่งโลกประเทศเวียดนามเป็นประเด็นตั้งต้น และใช้รูปแบบการศึกษาเอกสารเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และข้อมูลที่ได้จากภาพเคลื่อนไหว ประเภทวิดีโอสื่อออนไลน์ที่ถูกเผยแพร่ในเว็บไซต์ จากแหล่งข้อมูลสำคัญ ได้แก่ AnthroSource, ASSIA, Wilson Web, CSA, และ Sociological Abstracts ผู้วิจัยนำมโนทัศน์กรอบอ้างอิงคน-ผี (Schema) มาใช้วิเคราะห์การรับรู้ข้อมูลของปัจเจกต่อกระบวนการพิธีกรรม ที่กระทำผ่านประสาทสัมผัสจากหลากหลายแหล่งข้อมูล การเรียงร้อยประสบการณ์ และการก่อรูปเป็นความทรงจำ การรับรู้โลก และการให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการกระทำเพื่อสร้างคำอธิบายปรากฏการณ์ที่ชาวเวียดนามเผชิญในชีวิตประจำวัน

มโนทัศน์กรอบอ้างอิงคน-ผี

ผู้เขียนใช้แนวคิด “กรอบอ้างอิงคน-ผี (Schemas)” ของ Anderson (2000) และ Bartlett (1932) เพื่อวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของพิธีกรรม ที่อยู่ในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งรอบตัว ความเชื่อเรื่องการบูชาเจ้าแม่เทพี่แห่งโลก และการเกิดขึ้นของร่างทรงกะเทย นอกจากนี้ ยังนำข้อเสนอของ Tanabe (2012) ที่เสนอไว้ในงานเขียนเรื่อง *การปรากฏความทรงจำในพิธีกรรม : กระบวนการรับรู้ในพิธีกรรมเข้าทรงในภาคเหนือของประเทศไทย* ซึ่งให้ความสำคัญกับภาคปฏิบัติการของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ “ผี” ซึ่งตามนัยยะนี้ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่บนฟ้า ซึ่งครอบคลุมถึงเทพเจ้าด้วย นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับความเชื่อ การสื่อสารกับอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติผ่านร่างทรง ที่ครอบคลุมมิติวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สังคม และอิทธิพลของข้อมูลข่าวสารที่ประกอบสร้างขึ้นเป็นกรอบอ้างอิงใหม่ ที่ช่วยเยียวยาจิตใจและสร้างความหวังให้แก่คนในสังคม

กรอบอ้างอิง (Schema) ในบทความนี้ หมายถึง หน่วยที่สมองใช้เพื่อวางโครงสร้างการรับรู้ด้านบุคคล เหตุการณ์ และประกอบสร้างขึ้นเป็นความรู้และการกระทำในกระบวนการพิธีกรรมดังภาพ

ภาพที่ 1 แผนผังมโนทัศน์กรอบอ้างอิงคน-ผี

ที่มา: พัฒนามาจากงานเขียนของ Tanabe (2012) และ Anderson (2000)

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 เจ้าแม่เทพีแห่งโลก

1.1 ปฐมบทของกำเนิดเจ้าแม่เทพีแห่งโลก

ความเชื่อในผีและเทพเจ้าสตรีของชาวเวียดนาม ว่าเป็นผู้ที่ลบล้างบาปให้เกิดสิ่งเหนือธรรมชาติที่ตอบสนองความต้องการของผู้คนได้ วางอยู่บนฐานคติเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะความสัมพันธ์ของมนุษย์ แต่ครอบคลุมถึงภูตผี วัตถุสิ่งของ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความทรงจำ ประสบการณ์ และค่านิยม การมีอยู่ของศาสนาผีส่งผลให้ชาวเวียดนามจำนวนมาก เลือกอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ผ่านกรอบอ้างอิง ซึ่งเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับตำนานที่เกี่ยวข้องกับปฐมบทของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ซึ่งแบ่งกำเนิดออกเป็น 2 ประเภทคือ

ประเภทแรก กำเนิดจากตำนานและเรื่องเล่าที่บอกต่อกันมา ว่าการเป็นเจ้าแม่เทพีแห่งโลก เกิดจากบุคคลที่มีคุณลักษณะโดดเด่น เช่น เป็นนักรบ ผู้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเกิดเมืองนอน ผู้มีศีลธรรม นักปราชญ์ ผู้นำทางความคิด-ความเชื่อ ผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือวีรบุรุษวีรสตรี คนเหล่านี้เมื่อตายลงก็กลายเป็นเทพเจ้าสตรีผู้มีอิทธิฤทธิ์และมีพลังอำนาจช่วยลบล้างบาปให้คำขอต่าง ๆ บรรลุผลตามที่ต้องการได้

ประเภทที่สอง กำเนิดจากความทรงจำเกี่ยวกับพลังอำนาจของชนชั้นปกครอง ที่เชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องการสืบเชื้อสายมาจากเทพมังกรลี้หลงควาน (Lạc Long Quân) และเทพธิดาเอาโก (Âu Cơ) บนสวรรค์ และมีความชอบธรรมในการปกครอง ซึ่งต่อมาอำนาจของผู้ปกครอง ได้แก่ จักรพรรดิ ชุนนาง วีรบุรุษ ได้ถูกขยายออกไปสู่กรอบอ้างอิงเรื่องความดีและชาติ

ภาพที่ 2 ภาพเขียนสีเทพเจ้าและเทพเจ้าสตรีในศาสนาพื้นถิ่นเวียดนาม
ที่มา: Vũ Thị Tú Anh (2015)

ภาพที่ 2 เป็นภาพเขียนสีโบราณ บนวัสดุกระดาษ ประกอบด้วย หมายเลข 1 เจ้าแม่เทพีแห่งโลก ทั้ง 4 องค์ หมายเลข 2 เจ้าแม่เทพีแห่งโลก ทั้ง 3 องค์ และหมายเลข 3 เทพเจ้าขุนพลผู้ยิ่งใหญ่ Trần Hưng Đạo (วีรบุรุษคนสำคัญ)

การบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกของชาวเวียดนาม เป็นการเชื่อมโยงคำอธิบายที่บุคคลได้รับเข้ากับเรื่องเล่าท้องถิ่น ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม และกระทำผ่านการบอกเล่าซ้ำ ๆ ในช่วงเวลาต่าง ๆ จนสร้างความรับรู้ทั่วไปให้แก่คนในสังคม ตัวอย่างเช่น การหยิบยกเรื่องราวของสตรีเวียดนามมาเป็นประเด็นสำคัญในการสร้างสำนึก

ร่วมเพื่อจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม พบการกล่าวอ้างประเด็น ส่งต่อและการผลิตซ้ำ “กรอบอ้างอิงความเป็นหญิง” ที่เชื่อมต่อกับพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าสตรี (Rato, 2005)

การที่เจ้าแม่เทพีแห่งโลกลงประทับทรงในโอกาสและเงื่อนไขตามคำขอที่แตกต่างกัน มีเครื่องแต่งกายด้วยอาภรณ์ที่มีสีและเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีบทเพลง ดนตรี เต้นรำในท่วงท่าเฉพาะ และมีพิธีพิเศษเพื่อประทานให้แก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากที่แตกต่างกัน ทำให้ช่องว่างระหว่างความทรงจำ ความหวัง และความต้องการถูกเรียงร้อยเข้าด้วยกัน ในปัจจุบัน ชาวเวียดนามจำนวนมากยังคงมีความเชื่อว่า ทุกหนทุกแห่งมีเจ้าแม่เทพีสิงสถิตย์ และมีเจ้าแม่เทพีแห่งโลกทำหน้าที่ปกครองดินแดนทั้ง 4 คือ ท้องฟ้าและสวรรค์ สายน้ำและบาดาล ขุนเขาและป่าไม้ และแผ่นดิน แต่บุคคลมีอิสระในการเลือกเช่นไหว้บูชาเจ้าแม่เทพีที่ตนศรัทธา นอกจากนี้ คำอธิบายเกี่ยวกับเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ยังเลื่อนไหลไปตามสภาพพื้นที่ ความเชื่อ เงื่อนไขของเวลา สภาพปัญหา ความต้องการ และข้อมูลที่บุคคลได้รับ (Vũ Thi Tú Anh, 2015)

1.2 การเลือนหายของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก

มูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับระบบผี และการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกเลือนหายไปจากสังคมเวียดนาม คือ การที่บุคคลต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่จำต้องสร้างจุดเชื่อมโยงในชีวิตเมื่อเกิดมิติทางการเมืองใหม่ อาทิ ภัยสงคราม การเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ทางการเมืองและนโยบายของผู้ปกครอง ตัวอย่างเช่นกรณีเหตุการณ์รุกรานของลัทธิล่าอาณานิคมฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1883 ความพยายามของฝรั่งเศสในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมวัฒนธรรม ระบบอุดมการณ์และความคิดความเชื่อแบบขงจื้อ ตลอดจนการเปลี่ยนระบบและโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมครั้งใหญ่ ที่นำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำทางสังคม และการเอารัดเอาเปรียบของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส จนทำให้ชาวเวียดนามจำนวนมากมีความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น ยากจน เกิดความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างชาวเวียดนามกับชาวต่างชาติ จนในที่สุดนำมาสู่การลุกฮือของกระแสชาตินิยมและจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ซึ่งแฝงอยู่ในความทรงจำที่พบในประวัติศาสตร์สังคมของเวียดนามอยู่แล้ว แม้ว่าขบวนการต่อสู้เพื่อต่อต้านเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส อาทิ สมาคมปฏิรูป (Duy Tân hội) ขบวนการมุ่งตะวันออก (Phong trào Đông Du) จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็มีส่วนสำคัญในการเพิ่มเติมบทเรียนด้านการต่อสู้เพื่อเอกราชและปลุกกระแสความรักเรื่องความเป็นไปได้ของการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง ยิ่งเมื่อชาวเวียดนามได้รับรู้เรื่องขบวนการชาตินิยมจากโลกตะวันตก ยิ่งทำให้เกิดความคิดว่าการก่อตั้งขบวนการ

ชาตินิยมใหม่เกิดขึ้นได้ อาทิ การเกิดพรรครัฐธรรมนูญ และสมาคมยุวชนปฏิวัติเวียดนามของโฮจิมินห์ ซึ่งต่อมาขบวนการเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการเคลื่อนไหวไปสู่แนวทางการสร้างชาติแบบคอมมิวนิสต์ (Ho Chi Minh, 1979: 199-207)

หลังการปฏิวัติใหญ่ของเวียดนามในปี ค.ศ. 1945 ตามด้วยการปฏิรูปประเทศขนานใหญ่ในช่วงปี ค.ศ. 1945-1954 พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามได้กำหนดแนวนโยบายเพื่อก้าวข้ามขั้นตอนการพัฒนาตามระบอบทุนนิยม โดยกำหนดเป้าหมายของการปฏิวัติไว้ 3 ด้านคือ ด้านความสัมพันธ์ทางการผลิต ด้านเทคโนโลยี ด้านวัฒนธรรมและอุดมการณ์ตามแบบสหภาพโซเวียตและจีน (Honey, 1963: 11-14) ในด้านวัฒนธรรม พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามเร่งพัฒนาด้านวรรณกรรม ดนตรี ศิลปกรรม เพื่อฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของเวียดนาม หลังจากถูกรีดรอนและทำให้เสื่อมทรามลงเป็นอย่างมากจากลัทธิอาณานิคมฝรั่งเศส จนถึงช่วงปี ค.ศ. 1954-1965 วรรณกรรม การแสดงและวัฒนธรรมพื้นบ้านเวียดนามจึงกลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง แม้กระทั่งในช่วงปี ค.ศ. 1954-1975 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการสร้างรัฐสังคมนิยมเวียดนามเหนือ เพลงและการแสดงพื้นบ้านก็ยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือปลุกกระตมมวลชน เพื่อต่อสู้กับจักรวรรดินิยม อย่างไรก็ตาม ความเสียหายจากสงครามเวียดนาม-ฝรั่งเศส ในช่วง ค.ศ. 1945-1954 ตามมาด้วยสงครามเวียดนามในช่วงปี ค.ศ. 1954-1975 และการสถาปนาระบอบสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ทำให้เวียดนามต้องเผชิญกับปัญหาความยากจน การศึกษา สุขภาพอนามัย และคุณภาพชีวิตตกต่ำลง (Duiker, 1981, 1983; Singthep, 2004)

ปรากฏการณ์ทางสังคมเหล่านี้ ถูกบ่มเพาะในความทรงจำ ความคิด ระบบอุดมการณ์ และการรับรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการพึ่งพาตนเอง กระบวนการพิธีกรรมเข้าทรง จึงเป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของปฏิบัติการทางสังคมที่ชาวเวียดนามกระทำในชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น ชาวไทขาวทางตอนเหนือของเวียดนาม ประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีแม้ว่าพิธีกรรมบางส่วนจะถูกลดทอนลง และกรณีของชาวไทดำซึ่งเคยประกอบพิธีกรรมเข้าทรงอย่างกว้างขวาง และถูกยกเลิกไปในปี ค.ศ. 1954 ก็หันกลับมาประกอบพิธีกรรมเข้าทรงอีกเช่นกัน (Endres, 2001; Pitiphat, 2002; Bunditkul, 2012; Choowonglert, 2021)

1.3 จากความเชื่อใน “เจ้าแม่เทพีแห่งโลก” สู่อุดมการณ์สตรีนิยม

หลังสถานการณ์พหุวัฒนธรรมจำเรื่องการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก รัฐบาลเวียดนามได้จัดวางอุดมการณ์ทางสังคมใหม่ผ่านแนวนโยบายสังคม เพื่อฉายภาพการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ ที่ขนานรับกับกระแสการพัฒนาของโลกมากขึ้น แต่ชาวเวียดนามจำนวนมากก็ยังคงเชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ และประกอบพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกอย่างกว้างขวาง กระแสความนิยมที่เพิ่มมากขึ้นนี้เอง มีส่วนผลักดันให้รัฐบาลเวียดนามเสนอให้องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือยูเนสโก (UNESCO) ขึ้นบัญชีอาม่าจักรของเจ้าแม่เทพีโลกทั้งสาม หรือ “The Mother Goddesses of Three Realms” และรับรองพิธีกรรมเข้าทรง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ (Intangible Cultural Heritage of Humanity) ในการประชุมครั้งที่ 11 ที่จัดขึ้นที่เมืองอาดิสอาบาบา (Addis Ababa) ประเทศเอธิโอเปีย ในปี ค.ศ. 2016 แม้ว่ารัฐซึ่งปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ก่อนหน้านี้ เคยมีนโยบายควบคุมการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และถือว่าการกระทำที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเป็นสิ่งผิดกฎหมาย เป็นเรื่องมลายาย ล้าหลัง และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา จนถึงกับตรากฎหมายและออกประกาศห้ามการปฏิบัติบูชา พร้อมกับกำหนดบทลงโทษไว้ แต่กระนั้น การประกอบพิธีกรรมเข้าทรง “เจ้าแม่เทพีแห่งโลก” ก็ยังถูกปฏิบัติและสืบทอดต่อกันมาในช่วงปฏิวัติใหญ่ในปี ค.ศ. 1945 (Nguyen Thi Bich Van, 2012; Vn Express, 2016; Sorrentino, 2022)

ในปัจจุบัน รัฐบาลเวียดนามอนุญาตให้การประกอบพิธีกรรมเข้าทรงกระทำได้อย่างเปิดเผยและยกย่องให้เป็นกิจกรรมซึ่งมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติซึ่งถูกรับรองโดยยูเนสโก แม้ว่าจะขัดกับหลักธรรมคำสอนทางศาสนา ทั้งศาสนาพุทธ ลัทธิเต๋า และศาสนาคริสต์ก็ตาม ปราบกฏการณ์เลื่อนไหลของนโยบายที่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับวัฒนธรรมความเชื่อ ส่งผลให้พิธีกรรมทรงเจ้าและธรรมเนียมการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก เปิดพื้นที่ทางสังคมใหม่ในประเด็นด้านเพศวิถี ทั้งการยึดโยงเข้ากับนโยบายการขึ้นสู่อุตสาหกรรม ดังปรากฏหลักฐานในรูปของการจัดแสดงนิทรรศการหมุนเวียนด้านพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ณ พิพิธภัณฑ์สตรีแห่งเวียดนาม (Vietnamese Women’s Museum) กรุงเทพมหานคร และการก่อตัวของวงการค้าเครื่องแต่งกายในเวลาต่อมา แม้ว่าสถานะของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกไม่ได้เปลี่ยนแปลงจากการเป็นที่พึ่งของปัจเจกและการเป็นภาพแทนเชิงสัญลักษณ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวเวียดนาม

แม้ว่าพิธีกรรมเข้าทรงจะถูกยกระดับขึ้น-ลง ตามอุดมการณ์ที่รัฐยึดถือ แต่กลับส่งผลต่อการขยายขอบเขตและเพิ่มความซับซ้อนเชิงพื้นที่ทางสังคมให้แก่พิธีกรรม (Nguyen Thi Bich Van, 2012) ดังพบหลักฐานในช่วงศตวรรษที่ 21 เมื่อเวียดนามมีการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดด และตกอยู่ภายใต้แรงกดดันของจีนหรือที่รู้จักกันในนามของ “การรุกรานที่เลิศหรู (Invader Par Excellence)” ก็เกิดการปรากฏตัวของนิทรรศการพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งเวียดนาม ในปี ค.ศ. 2009 โดยความสนับสนุนของมูลนิธิฟอร์ด และสถาบันการวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนาทางวัฒนธรรม สภาวะความทับซ้อนของกรอบอ้างอิงเรื่องเพศวิถีและกรอบอ้างอิงคน-ผี บนพื้นที่สาธารณะซึ่งได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากรัฐ นอกจากจะเป็นการรับรองตำแหน่งแห่งที่ของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกในพื้นที่ใหม่ซึ่งกว้างขวางและพันพรมแดนแล้ว ยังขยายการรับรู้ในเรื่องความชอบธรรมของเพศวิถีในสังคมเวียดนาม (Tu Anh Thi Vu, 2011; Vn Express, 2016)

การที่สมาคมสตรีแห่งเวียดนาม ใช้ประเด็นด้านความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นมรดกภูมิปัญญาพื้นบ้าน และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่พิธีกรรม ตลอดจนความสำคัญของการพัฒนาที่คำนึงถึงความหลากหลายของเพศสภาพ ประสบการณ์ของคนในชุมชนต่าง ๆ และความสมดุลระหว่างสุขภาพกายและจิตวิญญาณ ดังพบหลักฐานจากสารของผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งเวียดนาม ที่กล่าวว่า “หัวใจของพิธีกรรมเข้าทรงคือ เสี่ยงและประสบการณ์ของผู้คนจากชุมชนต่าง ๆ ในเขตเวียดนามเหนือ และกรุงฮานอยที่มาราบไหมบูชาเจ้าแม่” (Vn Express, 2016) ทำให้การช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมภายใต้กรอบอ้างอิงเรื่องสตรีนิยม ถูกสื่อสารสู่สังคมอีกครั้งในรูปแบบของนิทรรศการ สะท้อนพลังอำนาจของความเชื่อ วัฒนธรรม และข้อมูลข่าวสาร ซึ่งกระทำผ่านวัตถุวัฒนธรรม อาทิ สีสรรของเสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องเซ่นไหว้ บทเพลง “Châu vãn” (Spiritual Singing) และเครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเข้าทรง (Endres, 2001; Nguyen Thi Bich Van, 2012; Sorrentino, 2016, 2022)

ในปี ค.ศ. 2011 พบความพยายามฟื้นฟูพิธีกรรมเข้าทรง ผ่านการจัดองค์ความรู้ในมิติใหม่ที่เชื่อมโยงพิธีกรรมเข้ากับระบบคุณค่าร่วมสมัย อาทิ จัดแสดงงานหัตถศิลป์พื้นบ้านในนิทรรศการ *Worshipping Mother Goddess: Pure Heart-Beauty-Joy* เพื่อสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับกุศโลบายของรัฐ ที่ถูกใช้เพื่อขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ ยังพบการสื่อสารโดยใช้บทเพลงและการแสดงดนตรี

ประกอบพิธีกรรมเข้าทรง ที่อ้างเหตุผลเรื่องความพึงพอใจของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ปราบกฎการณ์เหล่านี้ล้วนกระตุ้นให้กับชาวเวียดนามเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก แทนการฟื้นฟูพิธีกรรมทรงเจ้าแบบดั้งเดิมในรูปของการแสดง (Performance) ที่อ้างเหตุผลเรื่องการฟื้นฟูและอนุรักษ์ดนตรีพื้นถิ่น

1.4 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

ในปี ค.ศ. 1986 เวียดนามเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาตามระบบทุนนิยมโลก ซึ่งมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ ภายใต้นโยบายการปรับปรุง หรือ “Đổi Mới” (Renovation Policy) ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดด Human Development Index (HDI) ของเวียดนามเติบโตอย่างมีนัยสำคัญ จนบรรลุ The Millennium Development Goals ในปี 2009 และในระหว่างปี 2010 ถึง 2020 แต่ในลักษณะกระจุกตัวและความเหลื่อมล้ำได้ขยายวงกว้างขึ้น รายงานล่าสุดของ Oxfam (2017) กล่าวว่า ในปัจจุบัน มหาเศรษฐีของเวียดนาม มีรายได้มหาศาลและสามารถยกระดับภาพรวมของรายได้ประชาชาติ จนทำให้ชาวเวียดนามอีกประมาณ 30 ล้านคนอยู่เหนือเส้นความยากจนตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 แต่ The World Bank Country Director for Vietnam เปิดเผยความจริงที่น่าเจ็บปวดไว้ใน *The World Bank Poverty and Equity Report* ปี 2022 ว่า ช่องว่างระหว่างกลุ่มคนรวยที่สุดและกลุ่มคนยากจนที่สุดได้ขยายห่างขึ้น โดยชาวเวียดนามที่มีรายได้ปานกลางค่อนข้างต่ำมีรายได้เพียงประมาณ 3.2 ดอลลาร์ต่อวัน ปัญหาดังกล่าว ถูกซ้ำเติมด้วยการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 โดยกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือ ผู้หญิง ชนกลุ่มน้อย คนจน เกษตรกรรายย่อย ผู้อพยพ และแรงงานนอกระบบ ทำให้ชาวเวียดนามจำนวนมากตกอยู่ในสภาวะ “จนสุดขีด (Extremely Poor)” ซึ่งความจนในความหมายใหม่นี้ อยู่ในรูปของการขาดโอกาส ขาดคนรับรู้รับฟังปัญหา ความเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวเวียดนามในภาพรวม ทำให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย และชาวเวียดนามจำนวนมากหันมาให้ความสำคัญกับการใช้พิธีกรรมเข้าทรงเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ (Turk, 2021)

นอกจากนี้ ยังพบว่าพิธีกรรมเข้าทรงได้ถูกเชื่อมต่อกับกลุ่มผลประโยชน์และโอกาสในการเติบโตของธุรกิจอื่น อาทิ การท่องเที่ยว ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับเครื่องเซ่นไหว้บูชา เครื่องดอกไม้สด และวัตถุดิบของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเข้าทรง ตลอดจนอาชีพอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ หมอดู (Thầy bói) หมอผี (Người Gõi Hồn) และร่างทรง (Nguyễn Thị Hiên, 2006) ตามทัศนะของ Davis (1984) และ Tanabe (1991) มโนทัศน์เกี่ยวกับ

โชคชะตา ระบบอุดมการณ์ และคติความเชื่อทางศาสนา ที่ถูกผนวกเข้ากับความเชื่อในท้องถิ่น ความเชื่อทางโหราศาสตร์และมนต์เสน่ห์เครื่องเคราห์กรรม มีความเชื่อมโยงกับการดำรงอยู่ของพิธีกรรมและสิ่งที่เป็นมงคลในสังคมนั้นกำลังเผชิญ ก่อนถูกตีความ รับรู้ และถูกตัดสินใจเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำการบางอย่าง

ส่วนที่ 2 พิธีกรรมเข้าทรงและร่างทรง “กะเทย”

2.1 พิธีกรรมเข้าทรง “เจ้าแม่เทพีแห่งโลก”

งานเขียนของ Uitekeng (2017) เสนอว่า รูปแบบการจัดลำดับชั้นของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก มีความทับซ้อนระหว่างความเชื่อแบบผีกับศาสนาอื่น ๆ จนเกิดเป็นศาสนาพื้นบ้านเวียดนาม ดังคำว่า “ฉะนั้น ศาสนาเจ้าแม่เวียดนามก็คือศาสนาผีพื้นเมืองเวียดนามที่ถูกประดับด้วยเต๋า แต่อาศัยอยู่บนพื้นที่ของพุทธศาสนา ก่อนถูกพัฒนาส่งต่อและผลิตเป็นกิจกรรมในรูปแบบมหรสพสมโภชประจำปี” ในกรณีนี้ กรอบอ้างอิงคน-ผี-เจ้าแม่เทพี เปรียบเสมือนภาพแทนความจริงแบบนามธรรม ที่มีลักษณะซับซ้อนแต่เชื่อมโยงกันด้วยเงื่อนไขของปัจจัยภายในระบบคิดและการรับรู้ของปัจเจก ความทรงจำ ประสบการณ์ และข้อมูลที่ได้รับ ซึ่งในยามปกติ กรอบอ้างอิงนี้จะอยู่ในภาวะสมดุลระหว่างขอบเขตของร่างกายและจิตวิญญาณ แต่เมื่อใดก็ตาม ที่ชีวิตต้องเผชิญกับวิกฤตหรือมีปัญหา รุมเร้ามากเกินไปกว่าข้อมูลและประสบการณ์ที่เคยมีจะเยียวยาได้ ภาวะการเสียสมดุลจะทำให้พลังชีวิตลดน้อยถอยลง และถูกชักนำด้วย “กรอบอ้างอิงเรื่องอำนาจเร้นลับ” เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกคุกคามโดยพลังงานที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้ชีวิต ความรู้สึกไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัย ความหวาดกลัวและความรู้สึกวิตกกังวลที่เพิ่มมากขึ้นเหล่านี้เอง ทำให้ “คนกลาง” มีความสำคัญ เพราะช่วยเชื่อมโยงระหว่างความต้องการและความหวัง (Johnson, 1987)

บทบาทของเจ้าแม่เทพีในชีวิตประจำวันของชาวเวียดนาม จึงเปรียบเสมือนสภาวะนามธรรมซึ่งเกิดขึ้นในเงื่อนไขพิเศษ ที่เปิดพื้นที่และโอกาสให้บุคคลหลุดพ้นจากภาวะเสียสมดุลและเข้าสู่ภาวะแห่งความหวัง ในการหลุดพ้นจากความยากลำบากและเคราห์กรรมซึ่งไม่พบทางออกจากนโยบายของรัฐ อย่างไรก็ตาม ด้วยสถานภาพที่สูงส่งและความเป็นนามธรรมของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ทำให้ร่างทรงเข้ามามีบทบาทในการเปิดช่องทางพิเศษเพื่อบอกเล่าความทุกข์และความต้องการที่ไม่มีใครรับรู้รับฟัง (Chauvet, 2012; Endres, 2011)

พิธีกรรมเข้าทรง (Lên đồng) ที่ถูกกระทำผ่านเรือนร่างของร่างทรง (Hầu đồng) โดยมีอำนาจเหนือธรรมชาติและจิตวิญญาณของชาวเวียดนามเป็นเครื่องยึดโยงจึงเกิดจากรากฐานที่มั่นคงจากภายใน ที่มีบทสวด การเปล่งเสียงร้องเรียก วัตถุสิ่งของ และพิธีเช่นไหว้ บวงสรวงเป็นเครื่องมือในการอัญเชิญเจ้าแม่เทพีลงมาประทับในร่างทรง เพื่อรับฟังคำร้องขอและดลบันดาลให้คำร้องขอเหล่านั้นบรรลุตามความต้องการ ในอดีต พิธีกรรมเข้าทรง นิยมจัดขึ้นในช่วงก่อนการเพาะปลูก หรือในวันข้างขึ้นข้างแรม แต่ในปัจจุบัน เจือนไซเรื่อง เวลา คำร้องขอและพื้นที่ที่มีความยึดหยุ่นและเปลี่ยนแปลงตามความสะดวกของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมกิจกรรม อาทิ จัดขึ้นในวัดสำคัญ ในลักษณะของงานสมโภชประจำปี ที่ผู้คนจำนวนมากจากหลายพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ (Uitekkeng, 2017)

งานศึกษาจำนวนมากพบว่า ในปัจจุบันพิธีกรรมเข้าทรง ยังคงเป็นหนทางหนึ่งในการบรรเทาความทุกข์ยากและเปิดโอกาสให้กลุ่มคนด้อยโอกาสเข้าถึงหนทางแห่งการแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ (Boddy, 1994: 408; Carrin, 1999; Crapanzano & Garrison, 1977; Ong, 1987; Sharp, 1993) แต่ก็มีประเด็นโต้แย้งว่า ทศณะดังกล่าว ดูจะละเลยความแตกต่างระหว่างลัทธิความเชื่อแบบชายขอบ ที่ก่อรูปจากพลังอำนาจของจิตวิญญาณ ซึ่งละเลยความสำคัญของศีลธรรมหลักหรือศูนย์กลางทางศาสนาที่คนในสังคมเวียดนามยึดถือเป็นบรรทัดฐาน แต่กระนั้นนักวิชาการบางส่วน ก็มีทัศนะว่าอาจเกิดจากสาเหตุแห่งความทุกข์ทรมาน ที่สร้างความอับอายให้แก่ผู้หญิงมากกว่า (Lewis, 1989; Bourguignon, 2004)

ภาวะของการประทับทรงโดยใช้ร่างกายมนุษย์ จึงเป็นสถานภาพสำคัญที่เชื่อมโยงมนุษย์เข้ากับ “เจ้าแม่เทพี” โดยอาศัยการสื่อสารผ่านระบบผัสสะ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์ ในการค้นหาหนทางที่ทำให้การร้องขอความช่วยเหลือถูกได้ยิน ซึ่งการเรียนรู้ในลักษณะนี้เป็นการดึงความเป็นมนุษย์เข้ามาผสมผสานกับวัตถุที่ใช้ประกอบการเช่นไหว้และความเชื่อเหนือธรรมชาติ ซึ่งในบางทัศนะมองว่าเป็นเรื่องมงายไร้เหตุผล (Duangwiset, 2022)

อย่างไรก็ตาม ร่างทรงตามความเชื่อของชาวเวียดนาม ไม่ได้มีลักษณะสถิตย์ แต่มีสภาพเลื่อนไหลไปตามช่วงเวลาและพื้นที่สมมติซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น ในเดือนเมษายน ใช้ร่างทรงที่เรียกว่า “lễ hầu Nhập hạ” เดือนกรกฎาคมใช้ร่างทรงชื่อ “lễ hầu Tân hạ” ร่างทรงช่วงสิ้นปีหรือช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านระหว่างปี เรียกว่า “lễ hầu xông

dền” ในอดีต ร่างทรงมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายที่แต่งกายเป็นหญิง ก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็นร่างทรง “กะเทย” ซึ่งได้รับความนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน (Tran Thi Thuy Binh, 2022)

ภาพที่ 3 ตัวอย่าง ร่างทรงผู้หญิงขณะทรงเจ้าชายสิบ Đại Bái เมื่อปี ค.ศ. 1998
ที่มา: Endres (2011: 2)

Endres (2011) และ Sorrentino (2016) เสนอว่าขั้นตอนของพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก มีสี่ขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นตอนแรก การถวายเครื่องบวงสรวงเซ่นไหว้ ซึ่งถูกจัดวางไว้ในบริเวณที่จะประกอบพิธีกรรม โดยมีร่างทรงนั่งอยู่บริเวณหน้าแท่นบูชา กล่าวคำปวารนาตนเอง เพื่อเข้าสู่สถานะร่างทรง และแสดงพฤติกรรมตามความปรารถนาของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก มีผู้ช่วยประจำอยู่ทั้งชายและหญิงเพื่ออำนวยความสะดวก ขั้นตอนที่สอง ขึ้นประทับทรง เริ่มจากผู้ช่วยนำผ้าคลุมสีแดงคลุมศีรษะและร่างกายของร่างทรง ซึ่งค่อย ๆ เคลื่อนไหวตัวช้า ๆ พร้อมกับการประโคมดนตรี จนถึงการสั่นไหวร่างกายอย่างรุนแรง เพื่อเป็นสัญญาณบ่งบอกว่าเจ้าแม่เทพีแห่งโลกองค์ใดองค์หนึ่งได้เข้าประทับทรงแล้ว ผู้ช่วยจึงค่อย ๆ ปลดผ้าที่คลุมร่างทรงออก เริ่มบรรเลงเพลงไหว้และประกอบพิธีบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ขั้นตอนที่สาม การปรับสถานะ ประกอบด้วยการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายของ

ร่างทรงให้สอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกที่ประทับทรง หลังจากนั้นก็ร่างทรงจึงลุกขึ้นยืน และรำร่ายตามเพลงและอัตลักษณ์ของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกนั้น และขั้นตอนสุดท้าย สิ้นสุดพิธีกรรม ร่างทรงจะนั่งลง โดยมีผู้ช่วยล้าเสียงเครื่องเช่นไห้วเข้ามาถวาย หลังจากรับเครื่องเช่นไห้วแล้ว จึงเริ่มการพูดคุยและกล่าวคำอวยพรด้วยถ้อยคำมงคลกับผู้เข้าร่วมพิธี ในระหว่างนี้ ดนตรีและการขับร้องเพลงยังคงดำเนินต่อไป ก่อนผู้ช่วยจะนำผ้าแดงมาคลุมศีรษะและร่างกายของร่างทรงอีกครั้ง เป็นสัญญาณว่าเจ้าแม่เทพีแห่งโลกกำลังจะออกจากร่างทรงกลับคืนสู่สวรรค์

การวิเคราะห์ที่สื่อมีมิติเดียวในรายการสารคดี *ในจังหวัดแห่งศรัทธา* ตอน บนเส้นทางแห่งศรัทธา “ทรงเจ้าแม่เวียดนาม” (Thai PBS, 2020) พบว่าบทบาทของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกได้แผ่ขยายออกไปในระดับชุมชน โดยพบหลักฐานที่อยู่ในรูปของศาลเจ้าผู้เหยี่ยววูบ้าน ในเขตเวียดนามเหนือ และในชุมชนอื่น ๆ เช่น ศาลเจ้าแม่ในเมืองนานบิน และยังพบว่ามีกรประกอบพิธีกรรมเข้าทรงอย่างแพร่หลายในพื้นที่ต่าง ๆ โดยผู้ที่มากราบบูชาและเช่นไห้วบวงสรวงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก มักขอพรทางสุขภาพ เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง และใช้ศาลเจ้าเป็นที่พักพิงทางจิตวิญญาณ

ในปัจจุบัน “การเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก” ถูกดัดแปลงและปรับเปลี่ยนให้อยู่ในลักษณะของการแสดงมากขึ้น โดยอ้างเหตุผลเรื่องการอนุรักษ์และเผยแพร่ชุดความเชื่อเกี่ยวกับการทรงเจ้าของเวียดนาม (Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre Public Organization, 2015) งานเขียนของ Sorrentino (2016) เปิดประเด็นถกแถลงที่สำคัญไว้ 2 ประการคือ ประการแรก พิธีกรรมในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของการจัดเรียงลำดับชั้นทางสังคมของเวียดนามร่วมสมัย โดยพิจารณาจากลำดับการปรากฏองค์ของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกแต่ละองค์ ที่เริ่มจากเจ้าแม่เทพีสูงสุดก่อน ซึ่งล้วนเป็นผู้หญิง และติดตามด้วย เจ้าชายทั้งหลาย การเปลี่ยนแปลงลำดับชั้นดังกล่าว พบได้จากการแต่งกาย ซึ่งชุกช่อนอยู่ใต้ผ้าคลุมสีแดงของเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ประการที่สอง พิธีกรรมในมิติที่สะท้อนถึงพลังอำนาจหน้าที่ของผี/ วิญญาณแต่ละชั้น ซึ่งบ่งบอกลำดับและสถานะของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกแต่ละองค์ ดังจะเห็นได้ว่าเจ้าแม่เทพีสูงสุด (เจ้าแม่เทพีแห่งฟ้า) จะไม่ปรากฏใบหน้าในระหว่างการเข้าทรง แต่ใช้การคลุมใบหน้าไว้ด้วยผ้าเป็นสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกถึงพลังอำนาจของเจ้าแม่เทพีสูงสุดที่บุคคลทั่วไปไม่สามารถมองเห็นได้

2.2 ร่างทรงกะเทย และระบบอุดมการณ์ใหม่

ความเชื่อว่า สถานะที่ไม่เป็นหญิงหรือชาย ทำให้เกิดสภาพเป็นกลางในจินตนาการและอุดมการณ์ มีส่วนสำคัญที่เปิดพื้นที่ให้ร่างทรงกะเทย ถูกยอมรับจากสังคมและช่วงชิงพื้นที่ในพิธีกรรมร่างทรงจากร่างทรงสตรีได้ นอกจากนี้ การรับรู้เรื่องการดำรงอยู่ของชายรักร่วมเพศ ความทนทาน และการยอมรับต่อสถานะที่หลากหลายทางเพศวิถีในสังคมเวียดนาม เผยให้เห็นการก่อตัวของ “กรอบอ้างอิงด้านเพศวิถีร่วมสมัย” Tran Thi Thuy Binh (2022) เสนอว่า การบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก มีรากฐานความเชื่อมาจากปฏิบัติการณ์ทางพิธีกรรมของชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Norton, 2000: 59; Duc Thinh Ngo, 2009) พิธีกรรมเข้าทรงจึงเป็นเครื่องมือเพื่อแสดงความเคารพต่อธรรมชาติและขุนเขาหรือสิ่งทีนอกเหนือจากมนุษย์ และเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตที่ได้รับการส่งต่อเรื่อยมา การที่เจ้าแม่เทพีแห่งโลกมีภาพแทนที่มีความเลื่อนไหล ทั้งที่อยู่ในรูปของผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ทำให้การประกอบพิธีกรรมเข้าทรงเพื่อบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกยืดหยุ่นตามบริบทสังคมวัฒนธรรม เพศสภาพของร่างทรงปัญหาและความต้องการของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม (Tu Anh Thi Vu, 2011)

แม้ว่าการปรากฏกายของร่างทรงกะเทย จะยังไม่มีการศึกษาหรือพบหลักฐานในประเด็นด้านการก่อเกิดที่ชัดเจน เนื่องจากความอ่อนไหวของทัศนคติและค่านิยมของกลุ่มเวียดนามใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจาก “กรอบอ้างอิงศาสนาผี พุทธ และเต๋า” อย่างไรก็ตาม หลังการขึ้นบัญชีพิธีกรรมการเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลกเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ในปี ค.ศ. 2016 พบปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของร่างทรงกะเทยเพิ่มมากขึ้นและได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว ความเชื่อว่าสถานะความเป็นกลางของร่างทรงกะเทย นำมาซึ่งพลังอำนาจทางจิตวิญญาณที่รักษาความสมดุลระหว่าง หยิน (Yin) กับ หยาง (Yang) ได้ในขณะเดียวกัน อิทธิพลของข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการเคลื่อนไหวด้านความเท่าเทียมเรื่องเพศสภาพ ที่ถูกขับเคลื่อนอย่างกว้างขวางในประชาคมโลกก็มีส่วนสำคัญ อย่างไรก็ตาม ชาวเวียดนามจำนวนไม่น้อยเห็นว่าการประกอบพิธีกรรมเข้าทรงเป็นความสิ้นเปลือง (VN Express, 2016)

มูลเหตุปัจจัยของการก้าวเข้าสู่บทบาทร่างทรงกะเทยมี 3 ประการ คือ ประการแรก การมีประสบการณ์ตรงเรื่องปัญหาสุขภาพที่รักษาด้วยวิธีการสมัยใหม่ไม่หายขาด และปัญหาที่พบด้านความไม่เพียงพอหรือราคาแพงเกินไปของบริการสุขภาพแผนปัจจุบัน แต่ความเชื่อว่าการหายป่วยเกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ของคำอธิษฐานจิตและพรที่ได้รับจากเจ้า

แม่เทพีแห่งโลก ร่างทรงกะเทยบางรายที่เผชิญกับปัญหาชีวิตและความยากจน เมื่อได้รับพรของเจ้าแม่เทพีและชีวิตเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น จึงเริ่มต้นฝึกฝนตนเองเพื่อเปลี่ยนสถานะเป็นร่างทรงกะเทยและทำคุณประโยชน์ให้แก่ผู้ยากไร้คนอื่น (VN Express, 2016) ประการที่สอง การรื้อร้อยความเชื่อดั้งเดิมของชาวเวียดนามว่าสถานภาพ ความรู้และญาณวิเศษของร่างทรงถูกส่งต่อจากสมาชิกในครอบครัวรุ่นก่อนสู่รุ่นต่อมาได้ และอิทธิพลของ “กรอบอ้างอิงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ” ทำให้การเป็นกะเทยไม่เป็นข้อจำกัด หากร่างทรงนั้นยังคงรักษาไว้ซึ่งระบบคุณค่าดังกล่าว การกราบไหว้บูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลกผ่านร่างทรงกะเทย จึงถือเป็นรูปแบบหนึ่งของความกตัญญูต่อผีบรรพบุรุษที่เคยประกอบคุณงามความดีในอดีตชาติ และยังเป็นกรการยกย่องผู้หญิงซึ่งเป็นเพศแม่ (Dinh Lam Nguyen, Ky Nam Nguyen & Quang Anh Phan, 2022) และประการสุดท้าย ได้แก่ เหตุผลด้านความเชื่อมโยงของคุณลักษณะเฉพาะของร่างทรงกะเทยที่มีความเป็นกลาง กับคุณลักษณะของเจ้าแม่เทพีแห่งโลกที่มีบุคลิกลักษณะแบบเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว มีความเป็นชายมากกว่าหญิง และพลังอำนาจที่ต่างไปจากความคาดหวังของสังคมแบบชายเป็นใหญ่ ซึ่งชาวเวียดนามรับรู้ผ่านตำนานเจ้าหญิง Liễu Hạnh ที่กลับมาเกิดใหม่ในฐานะของเจ้าแม่เทพี Liễu Hạnh มีชีวิตอมตะและใช้อำนาจวิเศษคอยช่วยเหลือผู้คน (Duc Thinh Ngo, 2009)

อนึ่ง หากนำแนวคิดเรื่อง การแสดงออกของเพศสภาพ (Theory of Gender Performativity) มาทำความเข้าใจกับกรณีร่างทรงกะเทย จะพบว่า ความเลื่อนไหลของเพศสภาพนั้นขึ้นอยู่กับการแสดงออกของร่างกาย ที่เกิดจากการกระทำซ้ำแล้วซ้ำอีก (Butler, 1988, 2016) นอกจากนี้ Butler ได้แย้งว่า เพศสภาพเป็นเพียงการแสดงบทบาท (Impersonation) และการประมาณการแบบหยาบ ๆ (Approximation) มากกว่า เป็นตัวตนภายใน (Inner Self) ดังนั้น ปัจเจกจึงสามารถกำหนดกรอบการรับรู้เพศสภาพของตนเอง โดยอาศัยการแสดงบทบาทและการประมาณการคร่าว ๆ ที่กระทำผ่านการแสดงได้ (Gauntlett, 2008: 147) แต่การแสดงออกตามกฎเกณฑ์ของเพศสภาพอาจถูกขัดขวางเมื่อเพศสภาพตกอยู่ในภาวะคับขัน ปัญหาสำคัญของเพศสภาพ คือ การด่วนสรุพบว่าคนทุกคนในสังคมล้วนเป็นพวกกรีกต่างเพศ (Gender Trouble) (Butler, 1990)

กล่าวได้ว่า การแสดงออกแบบคลุมเครือของร่างทรงกะเทย เป็นรูปแบบหนึ่งของการขัดขวางเพศสภาพ ที่หยุดความจริงข้อที่ว่ากรกรีกต่างเพศเป็นเรื่องปกติ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ซึ่งนำไปสู่กรสร้างควมพัพนระหว่างเพศสภาพในรูปของการ

พยายามแบบมวลรวม (Engage in Collective Efforts) ที่สร้างความยอมรับในการดำรงอยู่ของพวกเรารักเพศเดียวกันอย่างเป็นทางการได้มากที่สุด (Rahman & Jackson, 2012)

2.3 ความปกติใหม่กับกำเนิดร่างทรงกะเทย

ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา สังคมเวียดนามตั้งคำถามต่อนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเด็นเรื่องความหลากหลายทางเพศ และยกขึ้นเป็นประเด็นวิาทะอย่างเข้มข้นบ่อยครั้ง ทั้งเรื่องข้อเสนอให้แก้ไขกฎหมายการแต่งงานและครอบครัวของกลุ่มสมรสเพศเดียวกัน และการรณรงค์เพื่อสนับสนุนสิทธิเสรีภาพของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ แม้ว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมเวียดนามยังคงไม่ยอมรับและมองว่าการรักเพศเดียวกันเป็นสิ่งต้องห้ามตามวัฒนธรรมแบบลัทธิขงจื้อ แต่การเผชิญหน้ากับความเหลื่อมล้ำทางสังคม ได้นำมาซึ่งการเรียกร้องเพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ เพื่อปรับเปลี่ยนการรับรู้และการสื่อสารเพื่อวางรากฐานด้านการยอมรับเรื่องความเท่าเทียมที่ครอบคลุมถึงเรื่องเพศวิถี ทั้งที่อยู่ในรูปของ “การอยู่กินแบบมีกฎหมายรับรอง (Civil Union)” และการมีอยู่ของร่างทรงกะเทย (Tu Anh Thi Vu, 2011; Sanders, 2015; Tran Thi Thuy Binh, 2022)

นอกจากนี้ พลังอำนาจของข้อมูลข่าวสาร บนสื่อออนไลน์ก็มีส่วนสำคัญต่อการเชื่อมโยงโครงข่ายความสัมพันธ์เพื่อสร้างความรับรู้ผ่านการพัวพัน (Engagement) ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่บ่มเพาะค่านิยมใหม่ในเรื่องความหลากหลายทางเพศสภาพ การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐต่อบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ และการปรากฏตัวของร่างทรงกะเทยทั้งในพิธีกรรมเข้าทรง พื้นที่สาธารณะ และขยายออกไปสู่พิธีเฉลิมฉลอง พิธีรักษันท์ และคลิปวิดีโอซึ่งเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ ส่งผลให้กรอบอ้างอิงเรื่องเพศวิถี ไม่ใช่ประเด็นทางการเมืองที่ต้องต่อสู้เรียกร้อง แต่เป็นความปกติใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม ดังพบหลักฐานที่อยู่ในรูปของบทเพลงชื่อ “เจี้ยวฟือเตยโฮ” ของนักร้องหญิงชื่อดังชาวเวียดนาม “วาเงิน” ที่กล่าวถึงความเชื่อ ความศรัทธา และการบูชาเจ้าแม่ ซึ่งสะท้อนเรื่องการยอมรับเรื่องความหลากหลายของความคิด ความเชื่อ ศาสนา และปฏิบัติการทางสังคม และการเปิดพื้นที่ใหม่ ๆ ให้กับร่างทรงกะเทย (Tu Anh Thi Vu, 2011, 2022; Tran Thi Thuy Binh, 2022)

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก และการกำเนิดร่างทรงกะเทยสะท้อนอิทธิพลของกรอบอ้างอิง (Schemas) จำนวนมาก ซึ่งชาวเวียดนามเรียนรู้และรับรู้ผ่านความทรงจำ เรื่องเล่า วรรณกรรม ประสบการณ์ตรง และข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ก่อนประกอบสร้างเป็นหน่วยความรู้ในระบบสมองในรูปของกรอบอ้างอิง ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของความรู้ ที่บุคคลมีต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว (Anderson, 2000) การที่กรอบอ้างอิงคน-ผี-เจ้าแม่เทพีมีลักษณะยืดหยุ่น จึงเปิดพื้นที่ให้กับความเชื่อและระบบคุณค่าร่วมสมัย ปรากฏตัวในรูปของปฏิบัติการทางสังคมในหลากหลายมิติ ใน กรณีของร่างทรงกะเทยในพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก นำมาซึ่งปฏิบัติการที่มีส่วนสำคัญต่อการขับเคลื่อนสังคมเวียดนามร่วมสมัย 3 ประการ คือ ประการแรก การฟื้นฟูความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเทพเจ้าสตรี ในลักษณะที่ผนวกเข้ากับกระแสการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิง เพื่อเรียกร้องความเสมอภาคทางเพศของผู้หญิง โดยอาศัยเรื่องเล่าพื้นบ้านเกี่ยวกับผู้หญิง ความเชื่อการบูชาเจ้าแม่เทพีแห่งโลก และประวัติศาสตร์การเมืองที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำการเคลื่อนไหว (Rato, 2005; Boonwanna, 2009; Tanabe, 2012; Hongsuwan, 2018) นอกจากนี้ พิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก ยังชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ระหว่างวัฒนธรรมซึ่งมีคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ซึ่งเป็นรากฐานของสังคมเวียดนามตั้งแต่อดีต กับความเชื่อและปฏิบัติการทางสังคมในกระบวนการพิธีกรรมเข้าทรงเจ้าแม่เทพีแห่งโลก จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของภูมิภาคภูมิใจของผู้ศรัทธาและชาวเวียดนาม การช่วงชิงบทบาทของร่างทรงกะเทยในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นตัวอย่างหนึ่งของการเปิดเผยพลังอำนาจของความเชื่อและศาสนาผี ซึ่งยึดโยงอยู่กับมิติเรื่องเพศสภาพซึ่งเป็นความปกติที่ถูกปกปิดไว้ในสังคมเวียดนามมาช้านาน การปรากฏกายของร่างทรงกะเทยบนพื้นที่พิธีกรรม พื้นที่สาธารณะและสื่อออนไลน์ ล้วนมีส่วนสำคัญที่ส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และการผลิตสร้างกรอบอ้างอิงใหม่เรื่องเพศสภาพและความจริงชุดอื่นที่ถูกซ่อนเร้นไว้ ในขณะเดียวกัน คำอธิษฐานและการเปล่งเสียงร้องขอของผู้ด้อยโอกาสในสังคมเวียดนาม ก็ถูกเปิดเผย ถูกรับรู้ และเป็นความหวังที่ถูกเติมเต็มได้โดยเจ้าแม่เทพีแห่งโลก

เอกสารอ้างอิง

- Anderson, J. R. (2000). *Cognitive Psychology and its Implications* (5th ed.). New York: Worth Publishers.
- Bartlett, F. C. (1932). *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boddy, J. (1994). Spirit Possession Revisited: Beyond Instrumentality. *Annual Review of Anthropology*, 23, 407-434.
- Boonwana, T. (2009). Nguyen Thi Minh Khai: The Revolution Heroine of Vietnam (1910-1941). [in Thai]. *Journal of Mekong Societies*, 5(3), 1-30.
- Bourguignon, E. (2004). Suffering and Healing, Subordination, and Power: Women and Possession Trance. *Ethos*, 32(4), 557-574.
- Bunditkul, V. (2012). *Socialist Republic of Vietnam*. [in Thai]. Bangkok: Thavee Print.
- Butler, J. (1988). *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*. Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble, Feminism, and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2016). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. England, UK: Routledge Classic.
- Carrin, M. (Ed.) (1999). *Managing Distress. Possession and Therapeutic Cults in South Asia*. New Delhi: Manohar.
- Chauvet, C. (2012). *Sous le voile rouge: Rituels de possession et réseaux culturels a Ha Noi (Viet Nam)*. Paris: Les Indes Savantes.
- Choowonglert, A. (2021). *The Politics of Worship of Animism, Muang Tai in Vietnam*. [in Thai]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).

- Crapanzano, V. & Garrison, V. (1977). **Case Studies in Spirit Possession**. New York: Wiley.
- Davis, P. (1984). **Muang Metaphysics: A Study of Northern Thai Myth and Ritual**. Bangkok: Pandora.
- Dinh Lam Nguyen, Ky Nam Nguyen & Quang Anh Phan (2022). The Sanctity of Goddesses: An Insight into the Worship of Bà Tổ Cô in Northern Vietnam. **Journal of Humanities and Social Sciences Communications**, 9(2), 2022.
- Duangwiset, N. (2022). **Anthropology and Spirit Mediumship**. [in Thai]. <https://www.sac.or.th/portal/th/article/detail/316>
- Duc Thinh Ngo. (2009). **Đạo Mẫu Việt Nam (The Religion of Mother Goddesses Vietnam) Part 1**. Hanoi: Religion Press.
- Duiker, W. J. (1981). **The Communist Road to Power in Vietnam**. Boulder, Colo: Westview Press.
- Duiker, W. J. (1983). **Vietnam: Nation in Revolution**. Boulder, Colo: Westview Press.
- Endres, K. W. (2001). Local Dynamics of Renegotiating Ritual Space in Northern Vietnam: The Case of the “Dinh”. **Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia**, 16(1), 70-101.
- Endres, K. W. (2011). **Performing the Divine: Mediums, Markets and Modernity in Urban Vietnam**. Copenhagen: NIAS Press.
- Gauntlett, D. (2008). **Media, Gender, and Identity**. New York: Routledge.
- Ho Chi Minh. (1979). **Patriotism and Proletarian Internationalism**. Hanoi: Foreign Language Publishing House.
- Honey, P. J. (1963). **Communism in North Vietnam: Its Role in the Sino-Soviet Dispute**. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Hongsuwan, P. (2018). Women in Vietnamese Mythical Narratives and Construction of Matriarchal Society. [in Thai]. **Mekong Chi Mun Art and Culture Journal**, 5(1), 1-42.

- Johnson, M. (1987). **The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason**. Chicago: Chicago University Press.
- Laomanacharoen, S. (2022). **Animism Under the Phra Sumeru Mountain**. [in Thai]. Bangkok: I-tui books.
- Lewis, I. M. (1989) [1971]. **Ecstatic Religion: A Study of Shamanism and Spirit Possession**. London & New York: Routledge.
- Nguyen Thi Bich Van. (2012). **Exhibit Views Mother Goddesses Worship**. Hanoi: Vietnamese Women's Museum.
- Nguyễn Thị Hiền. (2006). A Bit of Spirit Favor is Equal to a Load of Mundane Gifts': Votive Paper Offering of Len Dong Rituals in Post-renovation Vietnam. In K. Fjelstad, & Nguyen Thi Hien. **Mediumship in Contemporary Vietnamese Communities** (pp. 127-142). Ithaca: Cornell University Press.
- Norton, B. (2000). **Music and Possession in Vietnam**. PhD dissertation, University of London.
- Ong, A. (1987). **Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Women in Malaysia**. Albany: State University of New York Press.
- Oxfam. (2017). **Even It Up How to Tackle Inequality in Vietnam**. Oxfam Briefing Paper. Hanoi: Luck House.
- Pitiphat, S. (2002). **Religion and Belief in *Tai Dam* (Black Tai) in Sip Song Chau Tai, Socialist Republic of Vietnam**. [in Thai]. Bangkok: O.S. Printing House.
- Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation). (2015). **Vietnam-Len Dong Ritual Dance, The Folk Performing Arts in ASEAN**. [in Thai]. https://www.youtube.com/watch?v=0_3B7x7IBhs
- Rahman, M. & Jackson, S. (2012). **Gender and Sexualities Approach**. Cambridge: Polity.
- Rato, M. (2005). Motherhood in Vietnamese Literature after the Renovation Policy. [in Thai]. **Journal of Mekong Societies**, 1(3), 1-44.

Sanders, D. (2015). Same-Sex Relationships: Moves to Recognition in Vietnam and Thailand. **Kyoto Review of Southeast Asia**.

<https://kyotoreview.org/issue-18/same-sex-relationships-vietnam-thailand-th/>

Sharp, L. A. (1993). **The Possessed and the Dispossessed. Spirits, Identity, and Power in a Madagascar Migrant Town**. Berkeley, & Los Angeles: University of California Press.

Singthep, S. (2004). **The Communist Party of Vietnam and the Building of the Socialist State in North Vietnam, A.D. 1954-1975**. [in Thai]. MA Thesis, Silpakorn University.

Sorrentino, P. (2016). "The 'Ghost Room': Space, Death, and Ritual in Vietnam" In M. Dickhardt & A. Lauser, editor. **Religion, Place and Modernity** (p. 290-311). Leiden: Brill.

Sorrentino, P. (2022). "Whose Religion is the Cult of the Four Palaces? Genealogies of a Vietnamese Pantheon" In P. A. Jackson, & Bénédicte Brac de la Perrière, editor. **Spirit Possession in Buddhist Southeast Asia: Worlds Ever More Enchanted** (p. 42-68). Copenhagen: NIAS Press.

Tanabe, S. (1991). "Spirits, Power, and the Discourse of Female Gender. Phi Meng Cult in Northern Thailand" In M. Chitkasem, & A. Turton, editor. **Thai Constructions of Knowledge**. London: School of Oriental and African Studies.

Tanabe, S. (2012). "**Rituals and Practices in Northern Thailand's Peasant Society**" In K. Buadaeng, & A. Fuengfusakul, editor. [in Thai]. Chiang Mai: Center for Ethnic Studies and Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.

Thai PBS. (December 7, 2020). **Time of Faith: Lèn đồng (Spirit Mediumship)**. [in Thai].

<https://www.thaipbs.or.th/program/TimeOfFaith/episodes/74308>

- Tran Thi Thuy Binh. (2022). *Queer Deities of Dao Mau-A Vietnamese Indigenous-and Its Religious Tolerance Toward Gender Diversity*. In **The Twelfth International Convention of Asia Scholars (ICAS 12)**. Amsterdam, Netherland: Amsterdam University Press.
- Tu Anh Thi Vu. (2011). **Đạo Mẫu Religious Practices: The Soft Power and Everyday Lives of Women in Contemporary Vietnam** PhD Dissertation, University of Hawaii.
- Turk, C. (2021). **Addressing Chronic Poverty, Ensuring Sustainable Economic Mobility Keys to Achieving Vietnam’s High-income Aspirations**. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/04/28/-addressing-chronic-poverty-ensuring-sustainable-economic-mobility-keys-to-achieving-vietnam-s-high-income-aspirations>
- Uitekkeng, K, Panich, V. & Laomanacharoen, S. (2021). **Animism, Brahmins, Buddhism in Thai Religion** (2nd, ed.). [in Thai]. Bangkok: I-tui books.
- Uitekkeng, K. (2017). Animism, Brahmins, Buddhism: The Mother Goddesses of Vietnam. **Matichon Weekly**. [in Thai]. https://www.matichonweekly.com/religion/article_30672
- Vn Express. (December 2, 2016). **Mother Goddesses: Vietnam’s Centuries-Old Worship Ritual Honored by UNESCO**. <https://e.vnexpress.net/news/news/mother-goddesses-vietnam-s-centuries-old-worship-ritual-honored-by-unesco-3507536.html>
- Vũ Thị Tú Anh. (2015). The Modernization of Đạo Mẫu: The Impact of Political Ideology and Commercialism on the Worship of the Mother Goddess in Vietnam. **Journal of Indigenous Social Development**, 4(1), 1-17.
- Wongthes, P. (2006). **Gender in Southeast Asia**. [in Thai]. Bangkok: Matichon.

26 วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

Wongthes, S. (2019). *Kwan: The Origin of Kwan*. [in Thai]. Bangkok: I-tui books.

Wongthes, S. (2021). *Suvarnabhumi: The Mainland of Southeast Asia, Trade Junctions, Not Kingdoms*. [in Thai]. https://www.silpa-mag.com/history/article_73265.